

BIBELN OCH VETENSKAPEN

Två sätt att närma sig samma verklighet

Bibeln och vetenskapen är inte två konkurrerande naturvetenskapliga förklaringsmodeller. De använder olika metoder, olika språk och ställer delvis olika frågor. Vetenskapen undersöker den materiella verkligheten genom observationer, experiment, fossil, DNA, arkeologi, geologi och andra empiriska metoder. Dess kunskapsbild är därför fortlöpande och föränderlig. Den utgår från de data och metoder som finns tillgängliga i varje tid och omprövar sina modeller när nya observationer och upptäckter gör det nödvändigt. Bibeln arbetar på ett annat sätt. Den använder historiska berättelser, poesi, symbolik, släktberättelser, visioner och annat religiöst språk för att tala om Gud, människan, skapelsen, synden, relationen mellan Gud och människa och människans ansvar. Dess språk kan därför uttrycka teologiska sanningar på ett sätt som inte är bundet till den vetenskapliga kunskapsnivå som rådde när texterna skrevs. Det betyder inte att varje bibeltext automatiskt ska förstås som symbolisk eller att Bibeln inte säger något om verkliga historiska händelser. Det betyder att man måste fråga vad texten försöker säga och vilket slags språk den använder. Den följande framställningen är därför inte ett försök att bevisa att Bibeln förutsade modern vetenskap. Det är en spekulativ undersökning av en annan möjlighet: kan Bibelns tidlösa teologiska språk och vetenskapens successivt föränderliga beskrivning av människans biologiska historia i vissa avseenden handla om samma verklighet, men beskriva den med olika verktyg och från olika perspektiv? Det går inte att bevisa att de gör det. Men det går att undersöka om en sådan tolkning är möjlig utan att bortse från vad forskningen faktiskt visar eller från vad bibeltexten faktiskt säger.

Den biologiska människans långa historia

Enligt dagens forskning uppstod Homo sapiens i Afrika för omkring 300 000 år sedan. Människans historia började alltså inte med de historiskt kända civilisationerna, utan långt tidigare. Under denna långa historia har Homo sapiens levt i populationer som förändrats, flyttat och blandats med andra populationer. Människan spred sig så småningom över stora delar av världen. Under denna process mötte Homo sapiens även andra grupper inom släktet Homo, bland annat neandertalare och denisova-människan. Genetiska data visar att det förekom korsning mellan vissa av dessa populationer. Detta innebär att människans biologiska historia är betydligt mer komplex än en föreställning där en enda liten familj plötsligt uppträder som de första biologiska människorna på jorden. Samtidigt behöver detta inte innebära att Adam och Eva måste förstås på det sättet. Här uppstår en viktig möjlighet till skillnad mellan *biologisk människa* och *teologisk människa*. Biologiskt är Homo sapiens en art med en lång evolutionär historia. Teologiskt kan människan däremot beskrivas utifrån sin särskilda relation till Gud: förmågan att ta emot Guds tilltal, förstå det och leva som en medveten och ansvarig varelse inför sin Skapare. Det är inte ett vetenskapligt påstående att denna teologiska dimension uppstod vid en viss tidpunkt. Det är en teologisk hypotes om hur den biologiska människans långa historia kan förstås.

Adam och Eva i en större mänsklig värld

När Bibelns berättelse börjar följa Adam och Eva presenteras de som de centrala gestalterna i människans relation till Gud. Men texten säger inte uttryckligen att de var de enda biologiska människorna på jorden. Det blir särskilt tydligt i berättelsen om Kain. Efter att Kain har dödat Abel säger han: *"Den som möter mig kan döda mig."* (1 Mos. 4:14) Senare berättas att Kain får en hustru och bygger en stad (1 Mos. 4:17). Texten förklarar inte varifrån dessa människor kommer. Berättelsen är inte intresserad av att redovisa hela den biologiska populationens ursprung. Den följer en särskild familje- och berättelselinje. Det är därför möjligt att läsa Adam och Eva som centrala gestalter i människans teologiska historia utan att göra dem till de två första biologiska Homo sapiens. I en sådan modell kan Homo sapiens ha existerat under mycket lång tid innan den bibliska berättelsens Adam och Eva representerar den människa som på ett särskilt sätt träder in i en medveten relation till Gud. Det betyder inte att Bibeln själv uttryckligen säger detta. Det är en möjlig tolkning som försöker föra samman den biologiska människans långa historia med Bibelns berättelse om människans relation till Gud.

Den genetiska Adam och Eva

Här är det viktigt att skilja mellan Bibelns Adam och Eva och två genetiska begrepp som ibland får samma namn. Inom genetiken talar man om *mitokondriell Eva* och *Y-kromosomal Adam*. Dessa beteckningar syftar på de senaste gemensamma anfäderna för vissa genetiska arvslinjer hos nu levande människor. Den mitokondriella Eva är den senaste gemensamma anmodern för dagens människors mitokondriella DNA-linjer. Den Y-kromosomal Adam är motsvarande gemensamma anfader för dagens Y-kromosomal linjer. De var

inte de första Homo sapiens och de var inte de enda människorna som levde under sin tid. De representerar två specifika genetiska konvergenspunkter i ett mycket större mänskligt släktträd. Det är därför inte korrekt att säga att vetenskapen har upptäckt Bibelns Adam och Eva. Däremot visar genetiken något som är intressant för frågan: det är möjligt att hela den nu levande mänskligheten kan bära genetiska arvslinjer som leder tillbaka till särskilda gemensamma anfäder, samtidigt som dessa människor själva levde i en mycket större population. Det finns alltså ingen motsättning mellan att Homo sapiens har funnits i omkring 300 000 år och att vissa genetiska arvslinjer kan spåras till betydligt senare gemensamma anfäder.

När människan möter Gud

Bibeln beskriver människan på ett sätt som går utöver hennes biologiska kropp. I skapelseberättelsen sägs människan vara skapad till Guds avbild (1 Mos. 1:26–27). I 1 Mos. 2:7 beskrivs människan som levande genom Guds livgivande andedräkt. Vetenskapen kan undersöka när olika biologiska och kognitiva egenskaper utvecklades, men den kan inte mäta när en människa blev mottaglig för Gud. Det senare är ett teologiskt begrepp. Samtidigt vet vi att människans kognitiva och kulturella utveckling inte verkar ha varit ett enda ögonblick. Språk, symboliskt tänkande, socialt lärande, planering, abstraktion och kumulativ kultur har utvecklats genom en lång och komplex historia. Det gör det möjligt att formulera en teologisk hypotes: Homo sapiens kan ha funnits biologiskt under mycket lång tid innan människan utvecklade de kognitiva och sociala förutsättningar som gjorde ett medvetet relationellt förhållande till Gud möjligt. Det går inte att ange någon säker tidpunkt för en sådan förändring. Den kan inte dateras med fossil eller DNA. Om man exempelvis skulle föreställa sig att en sådan utveckling inträffade omkring 150 000 år efter Homo sapiens biologiska framträdande, är det endast en illustration av möjligheten – inte en vetenskaplig datering. Adam och Eva kan i denna modell förstås som gestalter som representerar denna teologiska människa. De är då inte nödvändigtvis början på Homo sapiens, utan början på den särskilda berättelse där människan står inför Gud som en medveten och ansvarig varelse.

Guds söner, människornas döttrar och nefilim

Det är mot denna bakgrund som berättelsen i 1 Mos. 6 kan läsas på ett hypotetiskt sätt. Texten säger att "*Guds söner*" såg "*människornas döttrar*" och tog dem till hustrur. Därefter nämns nefilim. Det finns många olika tolkningar av denna text. Den har exempelvis tolkats som en berättelse om gudomliga väsen, kungliga härskare eller olika mänskliga grupper. Det går därför inte att hävda att en viss modern tolkning är textens säkra ursprungliga betydelse. I den modell som undersöks här är både "*Guds söner*" och "*människornas döttrar*" biologiska Homo sapiens. Skillnaden är i stället teologisk.

- **Guds söner** kan förstås som de biologiska människor som också är teologiskt människor och som har bejakat relationen till Gud.
- **Människornas döttrar** kan förstås som biologiska människor som befinner sig inom samma mänskliga verklighet men inte har bejakat denna relation.

Det handlar alltså inte om två biologiska raser eller arter. Det handlar om människans relation till Gud. Nefilim kan inom samma hypotetiska modell förstås som biologiska Homo sapiens som på något sätt står utanför denna särskilda gudsrelaterade mänsklighet. Om det hebreiska ordet kopplas till betydelsen, att vara "fallen", kan det teologiskt förstås som människor som står utanför eller har fallit utanför relationen till Gud. Men här måste man vara särskilt försiktig. Nefilim är ett svårtolkat ord, och dess exakta etymologi och betydelse är omdiskuterad. Bibeln ger förstås inte tillräckligt med information för att vi ska kunna säga att nefilim faktiskt var Homo sapiens som saknade en viss kognitiv förmåga. Detta tillhör således till den hypotetisk teologisk idé som denna text beskriver, inte ett vetenskapligt resultat och inte en säker exegetisk slutsats.

Från den biologiska människan till människan som Guds avbild

Denna modell innebär inte att tidiga Homo sapiens skulle ha varit "omänniskor" i vanlig mening. De skulle biologiskt ha varit människor av vår art. Skillnaden ligger i vad som avses med människan när begreppet används teologiskt. Den biologiska människan är ett resultat av en lång evolutionär process. Den teologiska människan är människan betraktad som en varelse som kan stå i ett medvetet förhållande till Gud, bära moraliskt ansvar och förstå sig själv som skapad av honom. På så sätt kan "*Guds avbild*" förstås som något mer än en fysisk egenskap. Det handlar om människans särskilda identitet och uppgift. Vetenskapen kan studera de biologiska och kognitiva förutsättningarna för exempelvis språk, symboliskt tänkande, moral, socialt lärande och abstraktion. Teologin kan däremot fråga vad dessa förmågor betyder i relation till Gud. Det är därför möjligt att se människans biologiska utveckling som en lång förberedelse för den människa som

Bibeln sedan beskriver som Guds avbild. Detta betyder inte att evolutionen vetenskapligt kan visas ha haft detta mål. Vetenskapen kan beskriva utvecklingsprocessen, men den kan inte genom sina metoder fastställa ett sådant teologiskt ändamål.

En möjlig sammanhängande bild

Om dessa tankar sätts samman får man följande hypotetiska modell: Homo-släktets biologiska historia sträcker sig långt tillbaka. Homo sapiens framträder i Afrika för omkring 300 000 år sedan och utvecklas sedan inom större populationer. Under denna historia förändras människans kropp, hjärna, beteende, språk, sociala förmåga och kultur. Någonstans under denna långa historia kan människans kognitiva och sociala utveckling ha nått en nivå där en medveten relation till Gud blev möjlig. Bibeln kan då förstås som att den framför allt berättar om människan från denna teologiska horisont. Adam och Eva blir centrala gestalter i berättelsen om denna människa och hennes relation till Gud. Därefter följer berättelsen olika mänskliga grupper och släktlinjer. "Guds söner" kan i denna modell förstås som människor som bejakat relationen till Gud, medan "människornas döttrar" representerar människor som inte gjort det. Nefilim kan hypotetiskt förstås inom samma ram som biologiska Homo sapiens som står utanför denna särskilda gudsrelation. Den fortsatta bibliska berättelsen koncentreras sedan till en särskild linje: från Adam och Eva till Set, Noa, Abraham, Israel och så småningom till alla folk. Denna berättelselinje behöver inte vara en beskrivning av hela Homo sapiens genetiska historia. Den är framför allt en berättelse om människans relation till Gud.

Vad kan då sägas om Bibeln och vetenskapen?

Det vore för långtgående att säga att denna modell bevisar att Bibeln och vetenskapen beskriver exakt samma historiska skeende. Det vet vi inte. Det är däremot möjligt att formulera en mer försiktig tanke: de två kunskapstraditionerna kan i vissa fall beskriva samma verklighet från olika perspektiv. Vetenskapen arbetar med det som kan observeras, mätas, jämföras och prövas. Dess beskrivningar är därför beroende av den kunskap som finns tillgänglig och kan förändras när ny kunskap tillkommer. Bibeln arbetar med ett annat slags språk. Dess berättelser kan uttrycka teologiska sanningar genom historiska gestalter, symboler, bilder och berättelser. Det gör att deras teologiska innebörd inte behöver vara bunden till den samtida naturvetenskapliga världsbild som fanns när texterna skrevs. Det innebär samtidigt att vi inte kan ta varje likhet mellan Bibeln och modern forskning som ett vetenskapligt förutsäggande från Bibelns sida. I många fall kan likheten vara efterhandskonstruktion eller resultatet av att vi läser en gammal text med moderna glasögon. Det är därför viktigt att skilja mellan tre saker:

- Vad forskningen faktiskt visar.
- Vad bibeltexten faktiskt säger.
- Vad som kan vara en möjlig tolkning som försöker förstå hur dessa båda kan förhålla sig till varandra.

Den tredje nivån är där denna text huvudsakligen befinner sig.

Slutsats

Bibeln är inte en modern vetenskaplig lärobok, och vetenskapen är inte en alternativ bibeltolkning. Vetenskapen försöker förstå den materiella verkligheten genom systematiska undersökningar av det som kan observeras och prövas. Bibeln talar med ett religiöst och ofta mystiskt språk om skapelsen, människan, Gud, relationen mellan dem och människans ansvar. Om Bibelns språk verkligen är tidlöst innebär det inte att varje modern tolkning av Bibeln är tidlös. Våra tolkningar är alltid våra egna och påverkas av den tid vi lever i. Men den verklighet som bibeltexten försöker tala om kan, enligt tron, vara större än den historiska kunskap som fanns när texten skrevs. Därför kan det vara möjligt att läsa den bibliska människoberättelsen mot bakgrund av den mycket längre biologiska historia som vetenskapen har upptäckt. I en sådan läsning behöver Adam och Eva inte vara de första biologiska Homo sapiens. De kan representera människans inträde i en särskild medveten relation till Gud. "Guds söner" och "människornas döttrar" kan förstås som olika gensvar på denna relation, medan nefilim hypotetiskt kan förstås som biologiska Homo sapiens som stod utanför den teologiska människans gudsrelation. Men detta är just en tolkningsmodell. Varken vetenskapen eller bibeltexten kan användas för att bevisa hela modellen. Det viktiga är därför inte att hävda att Bibeln förutsåg modern vetenskap. Det intressanta är frågan om den biologiska människans historia och den bibliska berättelsen om människans relation till Gud kan vara två olika sätt att tala om olika dimensioner av samma skapade verklighet.

- Vetenskapen beskriver den historia genom vilken människan biologiskt blev till.
- Bibeln försöker beskriva vad människan är inför sin Skapare.